

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2023, 10 (2), 823-848

HAYVANLARA YÖNELİK TUTUMLARIN DİNDARLIK VE MANEVİYATLA İLİŞKİSİ

The Relationship of Attitudes Towards Animals with Religiosity and Spirituality

Mercan ÖZEN

Uzman, E-posta: mercan9463@gmail.com Orcid: 0000-0003-1398-9244.

Saffet KARTOPU

Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, E-posta: skartopu@hbv.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6846-0511.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Received: 21.09.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 24.12.2023

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2023

Cilt / Volume: 10

Sayı / Issue: 2

Sayfa / Pages: 823-848

Atıf / Cite as: Özen. Mercan. Kartopu. Saffet. "Hayvanlara Yönelik Tutumların Dindarlık Ve Maneviyatla İlişkisi" (The Relationship of Attitudes Towards Animals with Religiosity and Spirituality). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 10/2 (2023), 823-848. DOI: 10.17859/pauifd.1363929

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD): 823-848

HAYVANLARA YÖNELİK TUTUMLARIN DİNDARLIK VE MANEVİYATLA İLİŞKİSİ*

Mercan ÖZEN
Saffet KARTOPU*****

Öz

Bu çalışmada temel olarak hayvanlara yönelik tutumların dindarlık ve maneviyat ile ilişkisi ele alınmaktadır. Kendini öznel olarak dindar gören bireylerin hayvanlarla olan ilişkilerini nasıl düzenlediği, sahip olduğu dini inancın hayvanlarla olan ilişkisini ne derece şekillendirdiği bu çalışmanın temel çıkış noktasıdır. Dindarlık eğilimine sahip olduğunu ifade eden bireylerin hayvanseverlikten ne derece etkilendiği çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Dini davranış ve tutumların gelişmesinde bireylerin içerisinde buldukları doğal ve beşerî çevre, almış olduğu eğitim, diğer dindar bireylerin tutumları ve var olan zihinsel kapasitesi etkili olmaktadır. Bu doğrultuda yapılmış olan çalışmada üniversite öğrencilerinin hayvanseverlik tutumlarının dindarlık eğilimine göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmış ve dindarlık tutumları ile hayvanseverlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Hayvanseverlik, Hayvan Evcilleştirilmesi, Dindarlık

The Relationship of Attitudes Towards Animals with Religiosity and Spirituality

Abstract

This study primarily examines the relationship between attitudes animals and religiosity and spirituality. The main focus of this study is to explore how individuals who identify themselves subjectively as religious regulate their relationships with animals and to what extent their religious beliefs shape their interactions with animals. The study investigates the extent to which individuals who express a tendency towards religiosity are influenced by animal welfare. The natural and cultural environment in which individuals are situated, their education, the attitudes of other religious individuals, and their existing mental capacity all play a role in the development of religious behavior and attitudes. In line with this, the study examines whether university students' attitudes towards animal welfare differ according to their tendency towards religiosity and observes a significant relationship between their religiosity attitudes and levels of concern for animal welfare.

Keywords: Psychology of Religion, Animal Welfare, Animal Domestication, Religiosity

Structured Abstract

Our main problem in this study is whether there is differentiation in attitudes towards animals based on the religious tendencies of the sample. Additionally, the study examined whether university students' attitudes towards animals vary depending on their religious

* Bu araştırma için T. C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurul Başkanlığı'nın 18.09.2020 tarihli toplantısında karar numarası 2020/26 ile etik kurul izni alınmıştır. Ayrıca bu çalışma Prof. Dr. Saffet KARTOPU danışmanlığında Mercan Özen tarafından hazırlanan "Hayvanlara Yönelik Tutumların Dindarlık Ve Maneviyatla İlişkisi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Uzman, E-posta: mercan9463@gmail.com Orcid: 0000-0003-1398-9244.

*** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, E-posta: skartopu@hbv.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6846-0511.

tendencies, and a significant relationship was found between their religious attitudes and levels of compassion towards animals. The analysis carried out to find the answers to the research questions and the findings obtained as a result of these analyses were presented and discussed within the relevant literature framework. Three different scales were used to collect data. The study was conducted in September 2020, and Frequency, T-Test, Chi-Square, and One-way ANOVA tests were applied. SPSS (16.0) statistical software package was used for data analysis and calculation of the obtained values. According to the research results, there were differences in attitudes towards compassion for animals and animal rights based on sociodemographic variables and religious tendencies. The study revolves around two interconnected problems: "Do the levels of compassion for animals in the sample differ according to sociodemographic variables?" and "Does the level of compassion for animals differ according to religious attitudes?". In this context, the levels of compassion for animals of the randomly selected sample group from Kahramanmaraş Sütçü İmam University students were determined. Then, it was examined whether these factors showed a variation according to religious tendencies. In the hypotheses set as an answer to the first problem of the study, it was predicted that the levels of compassion for animals in the sample would differ according to age, gender, type of faculty, and the place where most of their lives were spent. The research results reveal that the average compassion scores of females were higher than those of males. According to the age variable, it was confirmed that the group with the highest levels of compassion for animals was 24 and above. In the hypotheses set as an answer to the second problem of the study, it was predicted that the levels of compassion for animals would differ according to religious attitudes. The study found that the levels of compassion for animals of participants who stated that their families were religious were higher compared to those who stated that their families were not religious. Similarly, there was a significant differentiation in the levels of compassion for animals among participants who believed that a happy life could not be sustained without strong religious beliefs. When examining the research data, it was also found that the levels of compassion for animals were higher among the participants who consistently performed prayers.

GİRİŞ

Hissedebilen, hissedemeyen ya da yarı hissedebilen her varlığın bir geçmişi ve tarihi olduğu bilinmektedir. Hayvanlar da bu tarihsel gerçeklikten varoluşları ve bilinçli insan topluluklarının birebir muhatapı olmaları suretiyle –her ne kadar kendi varlıklarının bilincinde olup olmadıklarından henüz emin olamasak da– varlıklarını görünür kılmışlardır. Hayvanların var olması durumu tarihin başlangıcından günümüze kadar felsefenin, bilimin, dinlerin ve diğer birçok alanın ilgisini çekmiştir. Hayvanlara dair söylenmiş onca sözün arasında onlar, söylediğimiz her şeyden bağımsız dünyanın sınırlı alanında ve sınırlı yaşam süreleri içerisinde yaşamaya devam etmektedirler. Aslında insanlar olarak bizim söylediğimiz hiçbir şey, yüklediğimiz hiçbir sorumluluk ve verdiğimiz ya da yoksun bıraktığımız hiçbir hak –acı hissettirilen faaliyetleri duyuşsal ve fiziksel olarak algulamaları dışında– onları bilinçli bir şekilde etkilememektedir. Çünkü bugün bilimin birtakım iddia ve varsayımları hayvanların acı ve sevgi başta olmak üzere birçok duyguyu hissedebildikleri yönünde olsa da hayvanlara dair tüm bilgimiz araştırma ve gözlemlerimiz etrafında ve doğal olarak sınırlı bir çerçevede kalmaktadır. Bunun yanı sıra hayvanlarla olan ilişkimiz insanlık tarihi kadar eskidir. Birçok mağara resminde

ve çeşitli arkeolojik kazılarda elimize geçen bulgular bunun doğruluğunu kanıtlamaktadır.¹

İçerisinde yaşadığımız ve aynı zamanda bir parçası olduğumuz doğa bizim isteklerimizden ve yapıp ettiklerimizden bağımsız sürekli yeniden yaratılır. John Berger'in "Hayvanlara Niçin Bakarız?" adlı başarılı denemesinde de belirttiği gibi "doğa, var olan her şeydir".² Bu varoluş tamamen bizden bağımsızdır; bize hiçbir şey vaat etmeden, bizi hiçbir tahakküm altında bırakmadan, hiçbir gerekçeye ihtiyaç duymadan sürekli varoluş eylemini sürdürmektedir. Akıllara ilk gelenin aksine insanlar gibi hayvanlar da doğanın merkezi konumundadırlar. İnsanlarla iç içe yaşamlarını sürdüren bu canlıların her ne kadar "dünya bakımından yoksul"³ oldukları varsayılrsa da onların bilinçten yoksun olmaları onları korumayacağımız ya da onlara birtakım haklar vermeyeceğimiz anlamına gelmemektedir. Tüm bunlarla birlikte hayvanseverlik ve hayvan evcilleştirilmesi sanıldığı kadar yakın bir tarihe sahip değildir. Günümüzde insanların hayvanlarla olan ilişkisi, çevrelerinde bulunan ve sürekli etkileşim halinde oldukları hayvanlara bakıldığında çok sınırlı türlerle devam etmektedir. Derek Ryan'ın da işaret ettiği gibi sıklıkla karşılaştığımız hayvan türlerini göz önünde bulundurduğumuz takdirde bunların genelde evde bakılmak üzere ya da tarımsal işlevleri açısından evcilleştirilen hayvanlar olduğu görülebilmektedir.⁴

Hayvanlarla etkileşim kurduğumuz ilk andan itibaren onlarla ilgili çeşitli duygular ve önseziler oluşturmaya başlarız. Bu durum hayatımız boyunca onlarla etkileşime girdiğimiz her durumda kendisini gösterir. İsmet Sungurbey'in Hayvan Hakları isimli kitabının sunuş kısmında da belirttiği gibi, hayvanları sevmek sadece bireysel ve duygusal bir şey değildir, bunun çok ötesindedir.⁵ Hayvanları sevmek ve onları korumak uygarlığın bir göstergesidir ve onları korumak insanlığın temel taşıdır. Hayvanları sevmenin farklı tarafları ve biçimleri vardır. Hayvanları sevmenin beraberinde topyekün bir sevgiyi getirmesi beklenmelidir yani sevgi eyleminin zorunlu bir getirisi olarak onlara zarar verilmemeli, korunmalı, hakları savunulmalı ve sağlık, beslenme ve barınma ihtiyaçlarını karşılanmalıdır. İnsanların hayvanlara karşı olan olumlu ya da olumsuz tutumu temelde etik değerlere bağlılık ile ilgilidir. Hayvan sevgisi insanların sahip olması gereken etik değerlerin en önemlilerinden biridir. Bu değerlerin ana çıkış noktası onları korumak olsa da koruma fiilinin gerçekleşmesi için

¹ Aybüke Demir, *Yetişkinlerde Empatiyi Yordamada Hayvan Hakları ile İlgili Tutumların İncelenmesi* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 27.

² John Berger, *Hayvanlara Niçin Bakarız* (İzmir: Tudem Yayın Grubu, 2017), 80.

³ Martin Heidegger, *The Fundamental Concepts of Metaphysics: World, Finitude, Solitude* (Bloomington: Indiana University Press, 1995), 158.

⁴ Derek Ryan, *Hayvan Kuramı Eleştirel Bir Giriş*. çev. Ayten Alkan. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 131.

⁵ İsmet Sungurbey, *Hayvan Hakları: Bir İnsanlık Kitabı*. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi, 1993), 7.

küçük de olsa bir sevgi belirtisi olması gerekir. İnsanlar ve hayvanların aynı dünyayı paylaşmaları ve benzer duygulara sahip olmaları gibi birçok ortak noktaları vardır. Bu durum ise ayrı birer tür olmalarına rağmen aralarında belli bir yakınlığın olduğunu göstergesidir. Çağlar boyunca çeşitli kişiler, toplumlar ve dinler hayvan sevgisinin önemini vurgulamışlardır. Aynı zamanda onlara karşı yapılan iyi muameleyi desteklemiş ve kötü muameleyi de yasaklamışlardır. Bunların yanı sıra hayvanlarla kurduğumuz pozitif ya da negatif yönlü ilişkiler hayatımızın geri kalanı hakkında fikir sahibi olabilmenin de yolunu açmaktadır. Zira insanlar, hayvanlara kötü muamele eden ya da onları sevmediğini söyleyen kişilere karşı pozitif duygular beslemezken onların aile, arkadaşlık ve toplumsal ilişkilerinde sağlıklı bir iletişim kuramayacağına da kanaat getirirler. Temelde bu yaklaşım oldukça makuldür çünkü hayvanların insanlara çok çeşitli yönlerden benzerliği bulunması sebebiyle onlarla olan iletişimimiz davranışlarımızı oldukça etkilemektedir.

Sevgi ve bağlanma gibi duyguların hayvanlarda da var olduğu araştırmalar sonucunda ortaya konulmuş somut bir gerçektir. Bununla birlikte sevdiklerini kaybeden ya da herhangi bir sebepten ötürü onlardan uzaklaşan hayvanların sevebildikleri, özleyebildikleri gibi yas da tutabildikleri bilinmektedir.⁶ Birçok ortak görüşe göre sevgi, sadece insanların hissedebildiği bir duygu değildir. Bu duygunun gerçekleşmesi için hiçbir güce ya da fazladan bir kuvvete gerek yoktur. Bu ilksel duygu insanda ve hayvanda ilkeler yoluyla sabit, dolayısıyla kaçınılmazdır. Bu duygu her iki tür için de sadece kendi türüne yönelik değildir ve diğer türlere de aynı sevgi bağıyla bağlanabilmektedirler. David Hume'un bize açıkladığı gibi, hayvanlar acı ve hazzı duyarlıdır fakat bu duyarlılıkları ile ilgili bir yargıya varmaları gerektiğinde bunu sadece iyilik ve kötülük değeri üzerinden yapabilmektedirler.⁷ Yani hayvanların insanlara gösterdikleri olumlu ya da olumsuz tutumlar göz önüne alındığında merkeze alınması gereken asıl düşünce onların, sevgi ya da nefret duygularını besleyen ve geliştiren en önemli şeyin bizim onlara yönelik davranışlarımız olduğudur.

Bunun yanı sıra, belli inançlara sahip insan topluluklarının hayvanlarla olan etkileşimi de bu konunun oldukça önemli bir bölümüdür. Din, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren diğer birçok alan gibi insan yaşamını önemli ölçüde etkilemektedir. Dinler, önemli bir yaşam motivasyonu olmasının yanı sıra sosyal, siyasal, toplumsal ve bireysel kurallar ile insanların yaşam biçimlerine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. İlk insan toplulukları yaşadıkları doğal çevreden oldukça fazla etkilenmişlerdir ve bu etkilenme sonucunda hayvan biçimli tanrılar ortaya çıkmıştır. İnsanların doğayı daha fazla tanımaya başladığı dönemde ise hayvan biçimli tanrılar

⁶ Barbara J. King, *Hayvanlar Nasıl Yas Tutar*. çev. Rengin Arslan. (İstanbul: Raskolnikov Kitap, 2019), 63.

⁷ David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. çev. Ergun Baylan. (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2009), 267.

yerini yarı insan yarı hayvan bir tür olan sfenks tanrılara bırakmıştır.⁸ Dinler, iyi bir dünya ve ahiret hayatı için yapılması gerekenleri öğretmesinin yanı sıra insanları, hayvanların da hakları olduğu, bu haklara riayet edilmesi gerektiği ve onlara davranış şekilleri ile ilgili nasıl bir tutum içerisinde bulunulacağı noktasında önemli bir otorite konumunda olmuşlardır. Merhamet kavramının birçok din tarafından önemseddiği bilinmektedir. Özellikle de sevgi eksenli dinlerde ve tanrı tasavvurlarında kutsal bir ifade olarak kendini göstermektedir ve bu doğrultuda bir inanç sistemi geliştiren dinlerde insani değer olarak kabul edilen merhamet duygusunun din inanç ve yaşayış vasıtası ile daha da güçlendirilebileceği vurgulanmaktadır.⁹ Dini referansları, inanç biçimleri ve öğretileri farklı olsa da hemen hemen bütün dinler hayvanlara merhamet ve iyi muamele etmek şeklinde ortak bir paydada buluşabilmektedirler. Bu evrensel kurallar hayvanların korunmalarını, gözetilmelerini ve birtakım haklara sahip olmalarını sağlamaktadır.¹⁰

İnsanlarda görülen, hayvanseverlik tutumu kadar sık rastladığımız bir diğer tutum ise hayvan fobisidir. Birçok ortak görüşe göre, hayvanları sevmek ya da sevmemekle hatta onlardan korkmakla ilgili tavrımızın neredeyse tamamı çocukluk yaşantılarımızla ilgilidir. Sahip olduğumuz aile ve içinde bulunduğumuz çevre bu durumun şekillenmesinde en büyük etkidir. Fakat çocukluk döneminde yaşanmış kötü ya da iyi bir hadise de sevgi ve korku ile ilgili duygularımızda oldukça etkilidir. Çocuklar için korku ve fobilerin nesnesi olan hayvanlar incelendiğinde belli bir tür ya da herhangi bir seçim söz konusu değildir. Köpekler, kediler, kuşlar, böcekler ve çeşitli yırtıcılara karşı korku geliştirmeleri mümkündür. Bu düzeyde görülen fobi, aşırı korku ve bilinçdışı kaçınmaların kimi zaman yaşantılardan kaynaklandığı gözlemlenirken, kimi zaman da sadece peri masallarından ya da resimli çocuk kitaplarından tanıdığı hayvanlara olan önyargısından kaynaklandığı gözlemlenebilir. Aynı zamanda bu korku tek bir türe ait olmayabileceği gibi fobi nesnesi konumundaki hayvanla birebir münasebetinin olduğu durumlar da oldukça nadirdir.¹¹

Çocukların hayvanlarla olan bağları insanların ilk atalarının bu türle olan bağlantısına oldukça benzerdir. Yetişkinlerde bulunan kibri henüz tanımayan çocuklar hayvanlara korkmadan ve eşitlikçi bir biçimde yaklaşır. Hatta Freud'un iddiası şudur ki; çocuklar, kendisine çok fazla yabancı gördüğü ve karmaşık bulduğu yetişkinlere nazaran hayvanlara her bakımdan daha yakın hissederler. Hayvan fobisi psikonevrotik rahatsızlıkların ilk göstergesi olabileceği gibi en sık rastlanılanı olarak da karşımıza çıkar. Bu durum özel bir hayvan türüne yansıtılabileceği gibi tek bir türe

⁸ Altan Armutak, "Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi: I. Memeli Hayvanlar", *İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi* 28/2 (2002), 413.

⁹ Hızır Hacıkeleşoğlu-Saffet Kartopu, "Merhamet ve Dindarlık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma" *International Journal of Social Science* 59 (2017), 207.

¹⁰ Adil Bor, *İslam'da Hayvan Hakları*. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 35.

¹¹ Sigmund Freud. *Çocukta Fobinin Analizi*. çev. Dilman Muradoğlu. (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 35- 40.

karşı da gelişebilir. Burada kavramamız gereken asıl mesele hayvanların, bu tür sıra dışı ve olağan fobinin çoğunlukla ilksel nesnesi konumunda olduklarıdır. Bu türden bir fobinin asıl ortaya çıkış sebebi ise genellikle ebeveynlere duyulan korkunun bir hayvana yansıtılmasıdır.¹² Freud'un psikanaliz merkezli saptamalarından da anladığımız üzere çocuklar çevrelerine karşı hissettikleri mevcut zıt değerliliği bir hayvana yansıtabilmekte ve tür fark etmeksizin tüm hayvanlar kaydırma nesnesi haline getirebilmektedirler. Bunun yanı sıra çocuklukta hayvanlarla birebir yaşanmış bir hadise ya da görgü tanığı olunan bir vaka da fobinin ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir.¹³

1. Hayvanlara Yönelik Tutumların Psikoloji ve Din Psikolojisi ile İlişkisi

İnsan toplulukları, hayvanlarla etkileşimde oldukları ilk zamanlardan itibaren onların davranışlarını gözlem yoluyla ya da bilimsel yolla incelemektedir. Fakat hayvan davranışlarının sistematik bir şekilde bir bilim olarak incelenmesi çok yakın bir geçmişe tekabül etmektedir. Hayvan davranışlarının ekonomik faydacılık açısından incelenmesi haricindeki yaklaşımların tarihi neredeyse psikoloji tarihiyle denktir. Hayvan davranışı çalışmalarının 18. yüzyılın sonlarında Jean-Baptiste Lamarck tarafından başlatıldığı bilinmektedir. Ayrıca, 1809 yılında ortaya attığı teori, evrim teorisinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu teori ile nesilden nesle kalımsal olarak geçen değişiklikleri ve organizmanın bulunduğu çevreye uyum sağlama çabasının sonucu olan bedensel değişikliklerle ilgili fikirlerini sistemli hale getirmiştir. Daha sonra, Charles Darwin'in 1859 yılında yayımlanmış *Doğal Seçi Yoluyla Türlerin Kökeni Üzerine* isimli çalışma ise hayvan davranışlarının incelenmesi ve bilim tarihinin dönüşümü için çok önemli bir yere sahiptir.¹⁴ Darwin, hayvanları sadece biyolojik olarak değil davranışsal olarak da incelemiştir. Ancak kendi kitabında buna yer vermek istemediği için bu konuyla ilgili tüm yazı ve araştırmalarını Britanyalı fizyolog George John Romanes'e devretmiştir. 1848-1894 yılları arasında hayvan zekâsı ile ilgili araştırmaları sistematik hale getiren Romanes, 1893 yılında karşılaştırmalı psikolojinin ilk eseri kabul edilen *Hayvan Zekâsını* yayımlamıştır. Anekdot metodunu kullanan Romanes, bu kitabı hazırlarken balıkların, kuşların, maymunların ve evcil hayvanların davranışlarından veriler toplamıştır.¹⁵ İnsan ve hayvan zekâsını karşılaştırarak ve zihinsel işleyişlerindeki benzerliklerinden yola çıkarak bu iki tür için zihinsel gelişimde bir tür sürekliliğin olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Modern bilimsel titizliğin çok fazla görülmediği çalışmalarında genellikle kıyas yöntemini kullanmıştır ve bu araştırmalarının sonucunda hayvanların insanlarla

¹² Sigmund Freud. *Totem ve Tabu*. çev. Kamuran Şipal. (İstanbul: Say Yayınları, 2021), 222-224.

¹³ Sigmund Freud, *Çocukta Fobinin Analizi*, 17.

¹⁴ Ülker Öktem, "Darwin'in Evrim Kuramının Tanzimattaki Etkileri". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (2011), 2-5.

¹⁵ Caner Kerimoğlu, "Dilin Köken Arayışları 3: Hayvan İletişimi I", *Dil Araştırmaları* 23 (2018), 34-35.

aynı türden mantığa bürüme, akılcı düşünme, problem çözme ve karmaşık muhakeme faaliyetlerinde bulunabilecekleri sonucuna ulaşılmıştır. Karşılaştırmalı psikolojinin ilk gözlem aşamasını başlatmış olan Romanes, güvercinlerdeki bilinç durumu ile ilgili araştırma yapmakla birlikte farklı birçok tür üzerinde zekâya yönelik araştırmalar yapmıştır. Ayrıca maymunlar ve filler dışındaki diğer hayvanlardan daha zeki olduğuna inandığı kediler üzerinde iç gözlem yöntemini kullanarak yaptığı incelemeler sonucunda hayvanların uyarlanmış muhakeme sonucunda davranışlarını değiştirebildiği iddiasında bulunmuştur.¹⁶

Charles Darwin'in Evrim Teorisi'nde savunduğu, insan ve gelişmiş memelilerin zihinsel yetenekleri arasında temelde bir farklılık olmadığı görüşü ile hayvan psikolojisine olan ilgi artmaya devam etmiştir. Romanes'le birlikte psikoloji biliminin kurucusu kabul edilen Wilhelm Wundt da psikoloji bilimiyle anılmasından önce hayvanlarla ilgili yaptığı çalışmalarla öne çıkmaktaydı. Wundt, polipler, kanatlı böcekler ve kunduzlar gibi geniş bir yelpazeye dağılan canlı ve hayvan türleriyle ilgili araştırmalarını yayımlamıştır.¹⁷ Daha sonra bu iddialarının üzerinde çok fazla durmadan çalışmalarını daha farklı bir noktaya kanalize etse de minimum düzeyde de olsa hayvanların bilinçli çıkarımlarda bulunabilme ve karar verebilme yeteneklerine sahip olduklarını kanıtlamaya yönelik girişimlerde bulunmuştur.

İnsanlarda ve hayvanlardaki zekânın varlığı ve davranış araştırmalarıyla birlikte psikoloji bilimi gelişmeye başlamış ve çeşitli araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular sonucunda psikoloji bir bilim olma yolunda hızla ilerlemiştir. Davranışların ve zihinsel süreçlerin kapsamlı olarak incelenmesi ise Wundt'un Leipzig'deki laboratuvarı açmasından ve Titchener'in buraya gelerek Wundt'un etkisine girmesinden çok da önce, Romanes'in kendisine varis olarak seçtiği İngiliz bir jeolog ve zoolog olan Llyod Morgan ile başlamıştır. Morgan hayvan psikolojisinde geniş ölçekli ve deneye dayalı çalışmalar yürüten ilk kişi olmakla birlikte, temelde Romanes ile aynı yöntemi kullanmıştır. Hayvan davranışlarının çoğunun duysal temelli olarak, bir öğrenme veya bir çağrışımın sonucunda açıklanabilir olduğunu öne sürmesinin yanı sıra öğrenmenin akılcı düşünmeden çok daha alt düzeyde bir psikolojik beceri olduğunu savunmuştur.¹⁸

Hayvan Psikolojisi olarak adlandırılan alanın gelişmesiyle psikoloji biliminde önemli çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Yapısalcılık ekolünün insan ve hayvan davranışlarını yeterince açıklayamadığını öne süren psikologlar alanı geliştirmek ve

¹⁶ Nazlı Memiş Baytimur, "Adaptif Hayvan Davranışları Işığında Muhtar Avezov'un Kökserek Adlı Hikayesinin İncelenmesi". *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2022), 153.

¹⁷ Adem Köroğlu, *Wilhelm M. Wundt'un Dine Yaklaşımı ve Din Psikolojisine Katkıları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 7-8.

¹⁸ Duane Schultz-Sydney Ellen Schultz, *Modern Psikoloji Tarihi*. çev. Yasemin Aslay. (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016), 244-245.

yeni bir şeyler denemek için yoğun çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalar sonucunda yapısalcılıktan işlevselciliğe geçiş ani bir değişiklikle olmasa da hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. Birçok bilim insanına göre psikoloji bilimi açısından devrim sayılabilecek Davranışçılık ekolünün ortaya çıkması da yine tüm bu çalışmaların sonucudur. Davranışçılık ekolünün kurucusu Amerikalı psikolog John Broadus Watson'dır. Bu akım psikoloji bilimi için yeni ve tartışmalı olarak görülse de Watson'ın psikoloji biliminin gelişebilmek için yerini davranışçılığa bırakması gerektiğini savunmaktaydı. 20. yüzyılın başlarında, hayvan davranışları araştırmalı özellikle Amerika'da oldukça yaygınlaşmış durumdaydı.¹⁹ Bu durumun kaçınılmaz bir sonucu olarak deneysel çalışmalar hızla gelişim göstermiştir. Thorndike'in çalışmaları ve W.S. Small tarafından tanıtılan fare labirenti ve bu labirentteki beyaz fareler üzerinde uygulanan deneyler öğrenmenin standart bir yöntemi haline gelmiştir. Çalışmalar henüz yeterli olmadığı ve psikolojideki bilinç problemi hala devam ettiği için Small'un hayvan incelemeleri sonucunda hayvanların "imgelerinden" ve "fikirlerinden" bahsetmesi de yorumlama açısından henüz gerçek ve keskin bir dönüşümden bahsedilemeyeceği de gözlemlenmektedir.²⁰

Bununla birlikte, John Watson'ın 1903 yılında tamamladığı doktora tezine "*Hayvan Eğitimi: Beyaz Farelerin Ruhsal Gelişimi*" başlığını vermesi psikoloji biliminin çalışma konusu ve metotlar açısından giderek nesnelleşmesinin somut şekli olarak değerlendirilebilmektedir. Chicago Üniversitesinde yüksek lisans öğrencisi olan Charles Henry Turner tarafından 1906 yılında yayımlanan "*Karıncanın Davranışı Üzerine Başlangıç Notları*" isimli makalesi John Watson'ın kendisinden övgüyle bahsetmesine neden olmuştur. Doktorası zooloji alanından olmasına rağmen önemli psikoloji dergilerinde karşılaştırmalı hayvan çalışmaları hakkında çok sayıda araştırma yayımlayan Turner, Watson'dan aldığı olumlu eleştirilerin yanı sıra davranış kelimesini ilk kez kullanarak da ona ilham olmuştur. Tüm bu gelişmeler sonucunda hayvan deneyleri psikoloji biliminin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir ve ilk olarak Clark, Harvard ve Chicago Üniversitelerinden başlayarak sekiz karşılaştırmalı psikoloji laboratuvarı kurulmuştur ve Washburn, Cornell'de hayvan psikolojisi dersleri vermesinin yanı sıra karşılaştırmalı psikolojinin ilk ders kitabı olma unvanını kazanan *Hayvan Zihni* kitabını yazmıştır. Bu kitabın yazıldığı dönemde hayvanlara bilincin yüklenmesi hala iddialı bir eğilim olarak kabul görmekteydi ve 218 psikolog içerisinden sadece altı tanesi hayvan psikolojisi üzerine araştırmalar yapmaktaydı. 1911 yılına gelindiğinde ise sonradan ismi *Karşılaştırmalı Psikoloji Dergisi* olarak değiştirilecek olan *Hayvan Davranışı Dergisi*'nin yayın hayatına başlamıştır.²¹

¹⁹ Ali Ayten, *Prososyal Davranışlarda Dindarlık Empatinin Rolü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 25.

²⁰ Yasemin Neslihan Saral, *İletişim Psikolojisi Açısından Televizyon Programlarının Farkındalığın Oluşmasındaki Rolü* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 13.

²¹ Schultz-Schultz, *Modern Psikoloji Tarihi*, 376-377.

Psikolojinin gelişmeye başladığı andan itibaren psikolojinin öncüleri dindarlığın psikolojik yönünü incelemeye ve bu alanda çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Dinin insan üzerindeki etkisi, insana yansıyan yönü, insandaki görünümleri olarak tanımlayabileceğimiz din psikoloji; insan davranışları içerisinde dini özellik gösteren her türden belirtiyi içine almakta ve bireyin inanç dünyası ile ilgili olan her şeyi kapsamaktadır.²² Din kavramını psikolojik açıdan inceleyen bu alan insanın davranışlarını ve yaşantısında göstermiş ya da karşılaşmış olduğu, dini nitelik taşıyan bütün belirtileri inceleme alanına almaktadır. Dini yaşayış ve davranışları hem yapısı itibarıyla hem de ruhi fonksiyonu ile ele alan din psikolojisi, bireyi duygular, istek ve arzular, ahlaki ve estetik değerler, sosyal ilişkiler ve ilişki kurma biçimleri açısından incelemektedir.²³ Bireylerin kutsal olan ile kurmuş olduğu bağın hem zihinsel hem de manevi olarak bir güç sağladığı göz önünde bulundurulduğunda kutsal, bireyin psikolojisi üzerinde de çoğu zaman olumlu bir etki oluşturmaktadır. Aynı zamanda bireyin fiziksel ya da bilişsel ihtiyaçlarından kaynaklanan aşılması güç durumlarda, güven ve şefkat ihtiyacını karşılamakta da önemli bir rol oynamaktadır.²⁴ Bununla birlikte aşkın olana gösterilen bağlılık, sevgi, şükran ve minnettarlık manevi tecrübenin gerçek anlamda göstergeleri olabilmektedir.

Temelde inançlarla ilgili olan dini ve manevi tecrübelerin ortak noktasını kutsal kavramı oluşturmaktadır. Dinlerin yaşayışla ilgili ve aşkın olan tarafını ifade eden maneviyat kavramının din kavramından ayrılması mümkün gözükmemektedir. Manevi tecrübeler kutsalla olan bağın elle tutulur bir göstergesidir. Dolayısıyla maneviyat, inançlı bireylerin hayatlarında farklı şekillerde de olsa kendisini göstermekte ve çözüm yolları aranırken duygusal ve vicdani süreçlerine yadsınamaz katkılarda bulunmaktadır.²⁵ İnanan bireylerin yaratıcılığı olan bağı aşkın yönün bir temsili olarak kabul edilmektedir. Her canlının içerisinde potansiyel olarak bulunan kendilik dürtüsü bireylerin manevi ve ben ötesi boyutları olarak da tanımlanabilmektedir. Bu manevi ve aşkınlık durumu ile bağını kaybeden bireylerde kendilerine yabancılaşma gibi durumlar ortaya çıkabilmektedir.²⁶ Her ne kadar dindarlık ve maneviyat kavramları birbirinden ayrı düşünülemese de çoğu zaman dindarlığın da ötesine geçen maneviyat, önceden belirlenmiş davranış ve uygulamalar bulunmaksızın manevi ve mistik eğilimleri kapsamaktadır.²⁷ Bireylerin yaşamlarında

²² Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*. (İstanbul Çamlıca Yayınları, 2022), 32.

²³ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 6-7.

²⁴ Lee A. Kirckpatrick, "Din Psikolojisinde Bağlı Teorisi". çev. Mustafa Koç. *Bilimname: Düşünce Platformu* 4/10 (2006), 147.

²⁵ Muhammed Emin Gül – Habil Şentürk, "Dini/Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış". *Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1/2 (2021), 117.

²⁶ Öznur Özdoğan, "İnsana Manevi-Psikolojik Yaklaşım". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/2 (2008), 93-94.

²⁷ Horozcu, "Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki", *Milel ve Nihal* 7/1 (2010), 211.

karşılaşmış oldukları zorluklarla başa çıkma konusunda ve vermek zorunda oldukları kararlar noktasında her zaman mantık ile çözülemeyeceği düşünülmektedir. Bu noktada karşılaşılan güçlüklerle başa çıkma yollarından birisi de yine bireylerin inandıkları güce olan teslimiyetleri ile birlikte gelen maneviyat duygusudur. Bu duygu bireylere yaşamlarında kolaylık sağladığı ve problemlerini aşma noktasında da destek olduğu için iç huzuru sağladığı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra maneviyat ile birlikte ruhsal dengelerini de sağlayacak olan bireyler fobi, korku, iç huzursuzluktan da kurtulmuş olacaktırlar.²⁸

Dinin, şükran, sevgi, merhamet, bağlanma, özsaygı, öz kontrol ve erdem gibi bireyin yaşam kalitesini olumlu yönde etkileyecek olan davranış ve tutumları tesis etmede önemli bir referans olması bireyi şekillendiren etkenler arasında en önemli faktörlerden biri olduğunu göstermektedir. Kişiyi hem kolektiflik hem de bireysel açıdan kontrol sağlayıcı bir sistem olarak katkıda bulunduğu kabul edilen din kavramı, kişilik gelişimi üzerinde yön verici, şekillendirici ve bütünleştirici bir etkiye sahiptir. Bunun temel sebebi olarak ise bireyin yaşamını birleştirme, amacını oluşturma ve tutarlılığını sağlama noktasında etkileyici çözümler sunabilmesi gösterilmektedir. Çünkü dini duygu ve maneviyat, bireyin kendisi ile ve çevre ile ilişkilerini düzenleme, özünü ortaya çıkarma ve uzun süreli istek ve beklentilerini ortaya koyma noktasında adeta bir çatı görevi görmektedir.²⁹

Allport'un, bireyin düşüncelerinin ve davranışlarının belirlemede dinamik bir organizasyon olarak tanımlamış olduğu kişilik kavramı, bireyin çevresi ile ilişki kurmasını sağlamakla birlikte benzer bazı durumlarda aynı tepkileri vermesini sağlayan, aynı zamanda çoğunlukla kalıtım ve çevre etkisinde kalan; bireyin doğumla birlikte elde ettiği ve toplumsal hayat içerisinde şekillendirdiği özellikler olarak aktarılmaktadır.³⁰ Benzer şekilde kimlik ise var olmak için farklılığa ihtiyaç duymakla birlikte kendini kesinliğini koruma altına alabilmek için farklılığı ötekine dönüştüren bir yapıdır.³¹ Bu tür bir farklılaşma içerisinde toplumsal, fiziksel ve bilişsel öğeler içeriyor olmasından kaynaklanmaktadır. Doğuştan getirilen ve yaşantı sonucu kazanılan kişilik, bireyi diğerlerinden ayıran özelliklerin tamamını kapsamaktadır. Aynı zamanda farklı durumlarda ortaya konulan davranışları açıklamak imkânı sunan, devamlılığı olan, kişilerarası, deneyime dayalı, motivasyonel ve duygusal bir etkileşim tarzıdır.³² Bireyin dürtülerinden, kişisel geçmişinin dinamik örgütlenmesinden ve

²⁸ Faruk Karaca, *Teslimiyet Kavramının Psikolojik Tahlili*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994, 69-70.

²⁹ Gülüşan Göcen, *Şükür ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması*. (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 177-178.

³⁰ İlhan Çiçek-Ayşe Esra Aslan, "Kişilik ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri: Kuramsal Bir Çerçeve". *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 10/1 (2020), 139.

³¹ Saim Dalbay, "Kimlik ve Toplumsal Kimlik Kavramı". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 31 (2018), 162.

³² Tayfun Doğan, "Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Öznel İyi Oluş". *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 14/1 (2013), 57.

inançlardan oluşan kimlik, kimi zaman bir duyguya kimi zaman ise psikolojik bir yapıya işaret etmektedir. Kimlik oluşum süreci bilinçdışı mekanizmaların ve kendi başına bilincin bir bileşeni olarak kabul edilmektedir.³³

Kişiliğin olgunlaşmasını ve bireyin kimlik kazanmasını sağlayan en önemli etmenlerden biri olarak görülen ebeveyn ilişkileri bireyin yaşamını ilk andan başlayarak uzun süreli ve kalıcı olarak etkilemektedir. Kimlik, bireyin doğumundan itibaren, aileden başlayarak, çevre, kültür, dini inançlar ve gelenekler etrafında şekillenir.³⁴ Belli bir toplumun içerisinde ve kültürel ortamda yetişen birey o toplumun değerlerine ve kültürel öğelerine uygun olarak bir kimlik geliştirmektedir.³⁵

Tüm bunlara bağlı olarak bireyin engeli bir psikolojik yapıya ulaşmasında ve ben kimliğine ulaşma sürecinde bireyin çevresi ile olan etkileşim neticesinde özdeşleştirme, içselleştirme ve içe yansıtma gibi faktörler etkili olmaktadır. Melanie Klein'in kurucusu olarak kabul edildiği *nesne ilişkileri teorisine* göre dünya ile ilk bağını annesi aracılığıyla kuran çocuk yalnızca besin değil aynı zamanda korunmak ve yıkıcı itkilerden kurtulmak istemektedir. *İyi annenin* içselleştirilmesi ve onunla özdeşleşme, bireylerin inançları fedakarlıkta bulunmasının, diğer bireylere karşı dürüstlüğüne temelinde yatan asıl sebeptir. Bu şekilde başkalarına karşı duyulan empati, anlayış, hoşgörü ve yakınlık içerisinde bulunduğumuz dünyaya ilişkin bakış açılarını ve deneyimlerini zenginleştirir. Bireyler bu sayede kendi içerisinde daha güvende, tutarlı ve daha az yalnız bir kimliğe bürünmektedirler. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak da insan ve çevre ilişkilerini daha makul bir düzeye getirmektedirler.³⁶

Shaver ve arkadaşlarının yapmış olduğu araştırmaya göre çocukların anneleri ile kurdukları bağlanma biçiminin yetişkinlikteki ilişkilerini etkilediği sonucuna varılmıştır. Sadece duygusal olarak değil davranışsal olarak da kurulan yakınlık birbiriyle yadsınamaz bir benzerlik göstermektedir. Bebeklerin anneleri ile kurdukları fiziksel bağlar sadece yakın romantik ilişkilerde değil bazı dini ibadetler bağlamında o dinin inananları tarafından da sergilenmektedir.³⁷ Bu ve bunun gibi kurulan bağları doğal çevre ilişkilerinde görmek de mümkündür. Bireylerin özellikle evcil hayvanları ile kurdukları bağlar bir anne ve çocuğunun ilişkisine oldukça

³³ Hasan Atak, "Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 3/1 (2011), 164.

³⁴ Asude Bilgin-Aynur Oksal, "Kültürel Kimlik ve Eğitim", *Academy Journal of Educational Sciences* 5/3 (2018), 84.

³⁵ Hayati Hökelekli, "Türkiye'de Din, Dindarlık ve Din Psikolojisi Araştırmaları: Psikolojide Yerellik ve Evrensellik Tartışmaları Bağlamında Bir Değerlendirme". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2016), 314.

³⁶ Melanie Klein, *Haset ve Şükran*. çev. Orhan Koçak-Yavuz Erten (İstanbul: Metis Yayıncılık, 1999), 33.

³⁷ Kirkpatrick, "Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi", çev. Mustafa Koç, *Bilimname* 1 (2006), 153.

benzemektedir. Evcil hayvanlarına ve sokakta karşılaştıkları hayvanlara bir annenin çocuğuna hitap ettiği biçimde hitap etmelerinden bu durum açıkça anlaşılmaktadır.³⁸

Bununla birlikte Erikson'un daha geç bir yaş döneminden başlatılan Psikososyal kuramına göre de bireye olgunlaşırken yeni yeterlilik kazanmakla birlikte yeni sorumluluklar da yüklenmektedir. Olgunlaşmanın her evresinde toplum tarafından ihtiyaçları karşılanan bireylerin yaşam şekilleri fikirleri, değer yargıları ve sevme biçimleri bu kültür ve çevre bağlamında şekillenmektedir ve kültür, bireyi her yaş döneminde, uygun biçimde yönlendirmektedir. Dolayısıyla birey, aile, çevre, kültür ve toplum tarafından belli değer yargıları, dini inançlar, gelenekler ve normlara göre şekillendirilmektedir³⁹. Bunun bir sonucu olarak, toplum, din ve maneviyat bireyi sadece hayatının diğer alanlarında gösterdiği özveriyi doğal çevre ahlakında da gösterip doğaya yönelik olumlu tutumlar sergilemesi ve hayvanları sevmesi kadar korumasının da önemli olduğu konusunda da etkilemek istemektedir.

2. Yöntem

Bu çalışmada öncelik olarak dindarlık ve maneviyat ile tutumlarının hayvanseverlik ve hayvan hakları tutumları ile ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca dindarlık tutumlarının hayvanseverlik ve hayvan haklarına yönelik tutumlarının oluşum safhalarını olumlu ya da olumsuz şekilde yönlendirmiş olduğu düşüncesinden hareket edilmektedir. Teorik olarak hayvanseverlik ve hayvan haklarına dair temel bazı yaklaşımlardan yararlanılmıştır. İlişkisel tarama modelinde çalışmanın araştırma grubunu Sütçü İmam Üniversitesinde öğrenim gören toplamda 462 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma grubuna demografik bilgi formu ile birlikte dindarlık eğilimlerini anlamaya yönelik birtakım sorular yöneltilmiştir. Hayvanseverlik düzeylerini belirleyebilmek için ÖNEY Hayvan Sevgisi Ölçeği, hayvan haklarına yönelik algı düzeylerini belirleyebilmek için ise Hayvanlara Yönelik Likert Tipi Tutum Ölçeği ve Lexington Evcil Hayvanlara Bağlanma Ölçeği uygulanmış ve bu bağlamda birtakım sorular yöneltilmiştir.

3. Saha Çalışmasının Uygulanması ve İstatistiksel İşlemler

Bu çalışmada dindarlık eğilimi ile hayvanseverlik tutumu konusunda araştırma sorularına bağlı olarak oluşturulan alt problemlere bakıldığında denencelerimiz iki başlıkta ele alınmıştır.

A. Örneklem hayvanseverlik düzeyleri sosyo-demografik değişkenlere göre farklılaşmaktadır.

A.1. Kızların hayvanseverlik düzeyleri erkeklerden daha yüksektir.

A.2. Yaş yükseldikçe hayvanseverlik puanları yükselmektedir.

³⁸ Hande Kaya-Meral Bektaş, "Çalışan Bireylerin Evcil Hayvanlara Bağlanma Nedenlerine İlişkin Nitel Bir Çalışma", *Mediterranean Journal of Humanities* 4/2 (2019), 404-405.

³⁹ Atak, "Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme", 166.

B. Örneklemin dindarlık tutumlarına göre hayvanseverlik düzeyi farklılaşmaktadır.

B.1. Ailesinin dindar olduğunu belirten katılımcıların hayvanseverlik düzeyleri diğerlerine göre daha yüksektir.

B.2. Sağlam dini inançlara sahip olmadan mutlu bir hayat sürdürülemeyeceği düşüncesine sahip olan katılımcıların hayvanseverlik düzeyleri diğerlerine göre daha yüksektir.

B.3. Namazı sürekli kıldığını ifade eden katılımcıların hayvanseverlik düzeyleri diğerlerine göre daha yüksektir.

4.Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreni, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi öğrencileridir. Örneklemi ise İlahiyat Fakültesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Tıp Fakültesi başta olmak üzere diğer fakültelerden de tesadüfi yöntem ile seçilmiş 462 kişiden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların 363'ü kız ve 98'i erkek öğrenciden oluşmaktadır. Bunlardan 88'i İlahiyat Fakültesi, 46'sı Fen Edebiyat Fakültesi, 65'i İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 104'ü Eğitim Fakültesi, 133'ü diğer fakültelerdendir. Bunlardan 'İlahiyat Fakültesi', %19'u (n:88) 'Fen Edebiyat Fakültesi', % 7,3'ü' (n: 97) 'Eğitim Fakültesi', % 14,2'si (n:104) 'İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi', % 28,8'i (n:133) diğer fakültelerdir.

5.Verilerin Analizi

Anket verilerinin girilmesinde ve verilerin istatistiksel tekniklerle analiz edilmesinde SPSS (16.0) programı kullanılmıştır. İstatistiksel analizde katılımcıların hayvanseverlik puan ortalamaları (Xhs) ve standart sapmaları (Shs) olarak hesaplanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde; yüzde (%), frekans dağılımı, T-Testi ve Varyans Analizinden (Tek Yönlü ANOVA) yararlanılmıştır. Değişkenlerin olgusal özellikleri ve demografik durum verilerinde frekans ve yüzdelik oranlar kullanılmış ve sonuçlar tabloda gösterilmiştir. Değişkenler hayvanseverlik düzeylerine ve bununla birlikte hayvanseverlik düzeylerinin dindarlık tutumlarıyla olan ilişkisine Varyans Analizi (Tek Yönlü ANOVA) ile bakılmıştır. Varyans analizi neticesinde önemli bulunan ortalamalar arasındaki farkın hangi gruplar arasında önemli olduğunun belirlenmesinde Post-Hoc (Scheffe, Tukey, LSD) testleri kullanılmıştır. Veriler test edilirken yüksek oranda istatistiksel anlamlılık düzeyine ulaşanlar tablo olarak verilmiştir. Hipotezlerin test edilmesinde önemlilik düzeyi ".05" olarak alınmıştır.

6. Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Örneklemin Hayvanseverlik Tutumları

a. Örneklemin Cinsiyetine Göre Hayvanseverlik Düzeyleri

A.1. “Kızların hayvanseverlik düzeyleri erkeklerden daha yüksektir” hipotezi doğrulanmıştır ($p < .05$). Araştırma sonuçlarına göre cinsiyet ile hayvanseverlik düzeylerine bakıldığında kızların erkeklere oranla hayvanseverlik düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Cinsiyetini kız olarak belirten örneklem ile hayvanseverlik algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. Yapılan bazı araştırmalar kadınların hayvanlara bağlanma düzeylerinin erkeklere göre daha fazla olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Özkul, Uzabacı, Yüksel ve Sarıbaş çalışmasının sonucunda, hayvanları sevdiğini ifade eden katılımcılardan, en büyük gruplarından birini kadınların oluşturduğu belirtilmiştir.⁴⁰

Benzer şekilde Onur yaptığı çalışmada, kedi ve köpek besleyen evcil hayvan sahiplerinin genellikle kadınlardan oluştuğunu belirtmiştir.⁴¹ Şahin ve Kahya çalışmasında örneklemin çoğunluğunun kadınlardan oluşmasının araştırmayı etkileyebileceğinin düşünülmesi ile birlikte, kadınların hayvanlara bağlanma oranlarının erkeklere göre daha fazla olduğu sonucu elde edilmiştir.⁴² Bu ve benzeri çalışmalarda katılımcıların çoğunluğunu kadınların oluşturması ile birlikte, örneklemin büyüklüğü, kadınların bağlanma ihtiyacının erkeklere göre daha fazla olması, erkek ve kadınların temel kişilik özelliklerinin farklılık göstermesi ve annelik içgüdüğü nedeniyle koruma ve özbakım verme eğilimi gibi bazı özelliklerle açıklanabilmektedir. Marks, Bradley ve Koepke de kadınların

Hayvanlara Kötü Davranan Birini Gördüğünde Onu Uyarma Durumunun Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	N	%	X	Sd
Kadın	363	78,8	4,5317	0,03766
Erkek	98	21,2	4,3571	0,09649
Toplam	461	100		
df=459 f= 5,439 t=1,981 p=.048 p<.05				

evcil hayvanlara daha bağlı olduğunu fakat bu bulgu ile cinsiyete göre hayvanseverlik arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını da belirtmişlerdir. Yapılan bazı çalışmalarda ise bu durum her ne kadar az da olsa hayvanlara bağlanma ve hayvanseverlik düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşmadığını belirtmişlerdir. Benzer şekilde, Johnson ve diğerlerinin çalışmasında ise kadınların bağlanma düzeylerinin erkeklerden daha fazla

⁴⁰ Türel Özkul-Taner Sarıbaş-Ender Uzabacı-Erhan Yüksel, “Türk Toplumunun Hayvan Hakları Kavramına Yaklaşımının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: I. Demografik Özelliklerine Göre Tutum Analizi” *Kafkas Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi* 19 (2013), 169.

⁴¹ Efe Onur, *İstanbulda Kedi Köpek Sahiplenmenin Sosyo-Ekonomik Parametreleri*. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012), 97.

⁴² Özge Şahin-Yasemin Kahya, “Evcil Hayvana Bağlanma: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması” *Nesne Psikolojisi Dergisi* 6/12 (2018), 182.

olduğu belirtilmiştir. Cinsiyete göre farklılaşma incelenirken, yaş, toplumsal cinsiyet,

Hayvanlara kötü davranan birini gördüğümde onu uyarırım.	Yaşınız											
	17-18		19-20		21-22		23-24		24 ve üzeri		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	9	2,0	9	2,0
Katılmıyorum	0	0,0	1	0,2	1	0,2	0	0,0	0	0,0	2	0,4
Kararsızım	1	0,2	2	0,4	1	2,4	1	0,2	6	1,3	21	4,6
Katılıyorum	8	1,7	26	5,6	3	8,0	1	3,7	61	13,2	14	32,3
Kesinlikle Katılıyorum	14	3,0	55	11,9	54	11,7	33	7,2	124	26,9	280	60,7
Chi-Square	X=28,290		df=16		p=.029		p<.05					

hayvanlarla etkileşim nedenleri, toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle bireylere yüklenmiş olan duygular ve cinsiyete özgü kabul edilen birtakım içgüdüler gibi bazı değişkenlerle ilişkilendirilebilir. Sonuç olarak, bu verilerden de hareketle cinsiyet farklarının hayvanseverlik ve hayvanlara bağlanma açısından kadınların hayvanseverlik oranlarının daha fazla olduğu sonucunu çıkarabilmekteyiz. Benzeri araştırmalara bakıldığında hipotezimizin doğruluğunu destekleyen birçok çalışmaya rastlanmaktadır.

b. Örneklemin Yaş Gruplarına Göre Hayvanseverlik Düzeyleri

A.2. "Yaş yükseldikçe hayvanseverlik puanları da yükselmektedir" hipotezi doğrulanmıştır ($p<.05$). Benzer araştırma sonuçlarına göre yaş ve hayvanseverlik algı düzeyleri incelendiğinde yaşının 24 ve üzeri olduğunu ifade eden örneklemin hayvanseverlik algı düzeyleri daha yüksek çıkmıştır ve aralarında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. Bu anlamlı farklılaşma 5. Grup ve 1. Grup arasında gerçekleşmiştir. Araştırma sonuçlarına göre örneklemin yaşı ile hayvanseverlik düzeylerine bakıldığında 24 ve üzeri grupta hayvanseverlik düzeyinin en yüksek olduğu hipotezi doğrulanmıştır. Benzer şekilde Onur'un çalışmasında⁴³ da en yüksek grubu 25-44 yaş arasında olduğu; Karamiş'e'nin

⁴³ Onur, *İstanbul'da Kedi Köpek Sahiplenmenin Sosyo-Ekonomik Parametleri*, 86. PAUİFD, 10 (2) 2023

çalışmasında⁴⁴ ise çoğunluğun orta yaş grubundan oluştuğu görülmektedir. Bununla birlikte; Ambaroğlu'nun çalışmasında⁴⁵ orta yaş olarak tanımlanabilecek yaş gruplarında evcil hayvan besleme oranının fazla olduğu ve yine benzer bir şekilde Onur'un parametre çalışmasında; 26-41 yaş aralığındaki hayvan sahiplenme oranının diğer yaş gruplarına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçları incelendiğinde 24 ve üzeri yaş grubunda hayvanseverlik ve hayvanlara bağlanma durumunun sebebi olarak; öz bakım verme eğilimi, empati kurma, doğurganlığın en yüksek olduğu ve bağlanma ihtiyacının tüm yaş grupları arasında en yüksek olduğu gruba karşılık gelmesiyle açıklanabilmektedir.

Bununla birlikte Dolaştır'ın çalışmasında, istatistiksel olarak anlamlı bir değere rastlanmamış olsa da erken yaşta hayvan sahiplenen ve hayvan bakım ve sorumluluğunu üstlenen kişilerin, 21 yaş ve üzerinde ilk kez hayvan sahibi olmuş katılımcılara göre bağlanma düzeyinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.⁴⁶ Poresky ve Hendrix'in çalışmasında gözlemlenen; evcil hayvana sahip olan çocukların diğer çocuklara göre kendine güven, bağımsız karar verebilme yetisi, empati ve sorumluluk bilinci açısından daha yüksek becerilere sahip olması bu sonucu doğrular niteliktedir. Bunun yanı sıra, bazı araştırma sonuçları da bu durumun tam tersi olarak 50 yaş ve üzeri evcil hayvan sahiplerinin hayvanseverlik oranlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Fakat bu durumun daha çok; bu yaş grubunda fiziksel güç kaybı, sosyal ortam yoksunluğu ve unutkanlık gibi problemlere çözüm bulmak amacıyla onları sorumluluk sahibi yapmaları, evcil hayvanın bakımı ile birlikte kendi öz bakımını da hatırlaması ve gezdirmeye çıkardığı evcil hayvanı sayesinde hem fiziksel hem sosyal olarak dinamik kalmasını sağlamasından kaynaklı ve neredeyse tamamen karşılıklı yardımlaşma yolu ile her iki tarafa da yarar sağlayan mutualist bir ilişki olarak açıklanabilmesi mümkündür.

7. Örneklem Dindarlık Tutumlarına Göre Hayvanseverlik Düzeyleri

Hayvanları korumak kulluk	Aile dindarlık düzeyi									
	Dindarlar		Biraz Dindarlar		Çok Dindarlar		Hiç Dindar Değiller		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
	Kesinlikle	5	1,1	4	0,9	0	0,0	1	0,2	10
Katılmıyorum										

⁴⁴ Hacer Karameşe, *Lexington Hayvanlara Bağlanma Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması, Türkçe Formun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması* (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 72.

⁴⁵ Ayşe Ambaroğlu, *Türk Toplumunda Hayvan Besleme Alışkanlıkları ve Din: İstanbul Örneği*. (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 93.

⁴⁶ Banu Dolaştır Koyun, *Evcil Hayvanlara Bağlanma ile Ağaç ve Çevre Tutumu*. (İstanbul: İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 71.

Katılmıyorum	1	0,2	7	1,5	0	0,0	1	0,2	9	2,0
Kararsızım	10	2,2	3	0,7	1	0,2	2	0,4	16	3,5
Katılıyorum	68	14,8	25	5,4	0	0,0	4	0,9	97	21,0
Kesinlikle Katılıyorum	183	39,7	117	25,4	19	4,1	10	2,2	329	71,4
Chi-Square	X=27,385	df=12	p=.007	p<.05						

a. Aile Dindarlık Durumuna Göre Hayvanseverlik Düzeyleri

B.1. "Ailesinin dindar olduğunu belirten katılımcıların hayvanseverlik düzeyleri daha yüksektir" hipotezi doğrulanmıştır ($p<.05$). Araştırma sonuçlarına göre aile dindarlık düzeyi ile hayvanseverlik düzeylerine bakıldığında ailesini dindar olarak tanımlayan örneklemin hayvanseverlik düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Örneklemin aile dindarlık düzeyi arttıkça hayvanseverlik düzeyi de artış göstermektedir. Sonuçlar incelendiğinde aile dindarlık düzeyi ve hayvanseverlik algı düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşma bulunduğu tespit edilmiştir. Gruplar arası farklılaşmanın 1. Grup (dindarlar) ve 4. Grup (hiç dindar değil) arasında gerçekleştiği görülmektedir. Bunun en önemli sebebi olarak dini öğreti ve kuralların hayvanları sevmeye ve onları korumaya yönelik davranış ve söylemlerde bulunması görülebilmektedir. Bireylerin hayvanlarla olan ilişkilerini düzenleyen ve belirleyen önemli birtakım unsurların başında inanç gelmektedir. Hem ilahi dinlerin hem de insan merkezli dinlerin hayvanları koruma, gözetme, bakım ve ihtiyaçlarının karşılanması noktasında inananlarına öğütler vermesi dindar insanları hayvanları sevmeye ve korumaya teşvik etmiştir.⁴⁷ Dini eğitimin başladığı ilk yer olarak görülen ailede hayvanlara duyulan saygı ve sevgi doğal olarak aileden çocuklara aktarılmaktadır. Yaşamı şekillendiren aile bağlarımız, yaşama olan yaklaşımımızı da şekillendirmektedir. Hem dindar hem de hayvanları seven bir ailede yetişen bireyler hayvanseverlik ve dindarlığı birbiri ile bağdaştırarak öğrenmektedirler ve hayatlarının tamamında davranışlarını bu doğrultuda devam ettirmektedirler.

Çevre ile ilk temasın ve öğrenmenin ilk gerçekleştiği yer olan aile kurumunda yetiştirilen bireyler, bu ekseninde dinin desteklediği hayvanseverlik ve hayvanlara iyi davranma ahlakını öğrenmektedirler. Doğru bir çevre algısının, çevreye zarar vermeme ile ahlaklı olma arasında doğrudan bir ilişkinin kurulmasının önemini vurgulayan dinler ve inananları hayatları boyunca hem iyi bir dindar hem saygılı bir birey hem de uyumlu bir yaşam için ailelerinden öğrendikleri temel ahlak kurallarına sıkı sıkıya bağlanmaktadır. Bu doğrultuda hayvansever bir birey olmanın en önemli başlangıç noktası hayvansever bir ailede büyümek olarak görülebilir. Albert ve Bulcoft tarafından yapılan bir araştırmada da benzer şekilde bireylerin hayvanlarla etkileşimi ve aileyi doğru olarak değerlendirmenin en önemli koşullarından biri olarak hayvanlara olan yaklaşımları görülmektedir. İnsan ve

⁴⁷ Armutak, "Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi", 418.

hayvan etkileşiminde hayvanların her zaman rahatlatıcı olduğu, güven ortamı sağladığı ve bir nevi sağlıklı aile ilişkileri için katalizör görevi üstlendikleri sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra dindarlığın ve bir dini inanca sahip olmanın bir açıdan hoşgörü ve sulh öte yandan ise kaos ve önyargı barındıran düalist yapısının kendisini gösterdiği en belirgin

		Sağlam dini inançları olmadan da insan mutlu bir hayat yaşayabilir.							
Yeryüzündeki bütün varlıkları tanı yaratmıştır.		Katılıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Toplam	
		N	%	N	%	N	%	N	%
	Kesinlikle Katılmıyorum	6	1,3	3	0,7	1	0,2	10	2,2
	Katılmıyorum	4	0,9	0	0,0	0	0,0	4	0,9
	Kararsızım	9	2,0	3	0,7	0	0,0	12	2,6
	Katılıyorum	18	3,9	16	3,5	11	2,4	45	9,8
	Kesinlikle Katılıyorum	84	18,2	228	49,5	78	16,9	390	84,6
	Chi-Square	X=43,550	df=8	p=.000	p<.05				

kurumlardan birisi ailedir. Bazı araştırma sonuçları göstermektedir ki katı dini inançların uyum becerileri ve esneklik bakımından zayıf ve eksik bir ebeveynliğe neden olabilmektedir. Aşırı muhafazakâr dini tutumların doyumsuz ebeveynlik olarak adlandırılan iletişim biçimine neden olabileceği açıkça ortaya konulmaktadır. Dindarlığın ebeveynlerin bakış açılarında hem olumlu hem de olumsuz etkileri olduğu öne sürülmektedir. Nitekim Türkiye’de yapılan araştırmalarda dindarlık düzeyi ve aile ilişkileri incelendiğinde pozitif korelasyon olduğu sonuçları çıkmıştır. Mehmedoğlu ve İlerisoy’un çalışmaları da bu durumu doğrular niteliktedir.⁴⁸

b. Sağlam Dini İnancın Mutlu Etme Durumuna Göre Hayvanseverlik Puanları

B.2. “Sağlam dini inançlara sahip olmadan mutlu bir hayat sürdürülemeyeceği düşüncesine sahip olan katılımcıların hayvanseverlik düzeyleri daha yüksektir” hipotezi doğrulanmıştır (p<.05). Araştırma sonuçlarına göre sağlam dini inançlara sahip olmadan mutlu bir yaşam sürdürülemeyeceği düşüncesine sahip katılımcılar ile hayvanseverlik düzeylerine bakıldığında sağlam dini inançlara sahip olmadan mutlu bir hayat sürdürülemeyeceğini ifade eden örneklemin hayvanseverlik düzeyleri daha yüksek çıkmıştır ve aralarında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. Bu durumun sağlam dini inançlara sahip olmadan mutlu bir hayat sürdürülemeyeceğini ifade eden 2. Grup

⁴⁸ Melike İlerisoy, Ali Ulvi Mehmedoğlu, “Din Psikolojisi ve Aile Çalışmaları” *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 4 (2021), 74.

(katılmıyorum) ve 3. Grup (kararsızım) arasındaki farklılıktan kaynaklandığı görülmektedir. Hayvanseverlik ile inanç ilişkisi incelendiğinde birçok dinin hayvanlara verdiği değer açıkça görülmektedir. İnançlı insanlar, inandıkları dinin öğretileri ile birlikte toplumsal ve evrensel ahlak yasalarını da dikkate alarak hayvanlara duymuş oldukları sevgi ve saygıyı inandıkları din ile temellendirebilmektedirler.

Dinler birçok alanda olduğu gibi canlı yaşamı ve çevre etiği gibi konularda da insanları olumlu anlamda etkilemiştir. İnsanlar ve hayvanlar arasında oluşan her iki tarafı da olumlu etkileyen ilişki dini yasalar tarafından da korunmuştur. Dini inançların temelinde insanları mutlu, adaletli ve kılmak vardır. Dini tecrübelerin bireylerin mutlu bir hayat sürmelerinde uzun süreli ve kalıcı bir şekilde etkili olduğu sonucuna ulaşan araştırmalar da göstermektedir ki din, insan hayatında mutluluğu sağlayabilecek başat olgulardan biridir. Myers ve Diener tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre mutluluk düzeylerini daha yüksekte tutmayı başarabilen bireylerin sağlam dini inançlara sahip oldukları ve sağlam dini inançlar ile mutluluk arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki olduğu görülmüştür. Psikolojik olarak, inançlı insanların dini inanış ve uygulamalar sonucunda mutluluk düzeylerinde olumlu bir artış olduğu, bu durumun da insanların hayatlarına olumlu etki ettiği kanıtlanmıştır.

Dünya üzerindeki İlahi ve İlahi olmayan dinlerin neredeyse tamamında ahlaklı, mutlu, saygılı ve birer dindar olabilmenin ön koşullarından bir olarak dünya üzerinde var olan insan dışındaki canlılara iyi ve saygılı davranmak görülmektedir. Doğanın insana emanet edildiğine dair temel öğreti ile birlikte dinler insanlara hayvanlara iyi davranmayı öğütlemişlerdir. Samimi bir dindarlık tutumuna sahip olan bireylerin doğayı ve hayvanları sevmek ve korumaklar birlikte çevreci davranışlar sergilemesinde de oldukça etkilidir. İnsan yaratılış itibari ile iyiyi kötüden ayırt edebilme ve çevreye verebileceği her türlü zararın kendi aleyhine sonuçlanacağına bilincinde olması ve bunun bir sonucu olarak mutlu ya da müreffeh olma durumunda geriye düşebileceğinin bilincindedir. Bu gerekçelerin sonucu olarak da doğayla uyum içerisinde yaşayan insan, doğayla bir bütün halinde, doğanın ayrılmaz bir parçası olduğunun da bilincin de olarak doğayla ve hayvanlarla iyi geçinmektedir. Sağlam dini inançlara sahip bireyler doğaya ve hayvanlara zarar verdiğinde bunun dini sonuçlarının olacağına farkında olarak olaylara ve durumlara yaklaşmaktadır. Dolayısıyla hem inançlarına uygun bir hayat sürebilmekte hem de mutlu olabilmektedir. Korunmuş, zarar görmemiş, bozulmamış tüm doğal çevrenin insanlara mutluluk verdiği tecrübeyle kanıtlanacak bir durum olmasının yanı sıra kutsal metinlerde de bu durum açıkça belirtilmiştir.

c. Namazı Sürekli Kılma Durumuna Göre Hayvanseverlik Düzeyleri

Sokakta ya da doğada karşılaştığım hayvanların yardıma ihtiyacı olduğunu hissedersen onlara yardım	Namazımı sürekli kılarım.							
	Katılıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	2	0,4	1	0,2	0	0,0	3	0,7
Katılmıyorum	0	0,0	3	0,7	0	0,0	3	0,7
Kararsızım	9	2,0	13	2,8	5	1,1	27	5,9
Katılıyorum	54	11,7	73	15,8	31	6,7	158	34,3
Kesinlikle Katılıyorum	60	13,0	118	25,6	92	20,0	270	58,6
Chi-Square	X=20,673	df=8	p=.008	p<.05				

B.3. "Namazı sürekli kıldığını ifade eden katılımcıların hayvanseverlik düzeyleri daha yüksektir" hipotezi doğrulanmıştır (p<.05). Araştırma sonuçlarına göre namazı sürekli kılma ile hayvanseverlik düzeylerine bakıldığında namazı sürekli kıldığını ifade eden örneklem hayvanseverlik düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Namazını sürekli kıldığını ifade eden bireyler ile hayvanseverlik algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. Bu anlamlı farklılaşma namazı sürekli kılma durumuna katıldığını ifade eden 1. Grup ile katılmadığını ifade eden 2. Grup arasında gerçekleşmiştir. İslam dinine inanan müminler için namaz ibadeti Allah ile insan arasındaki yakınlaşmanın en fazla olduğu ibadettir. Namaz ile birlikte oluşturulan bağ Müslümanların hem Allah ile yakınlaşmalarını hem de dünya ve ahiretleri için O'ndan yardım istemelerinin en güzel yöntemlerinden bir tanesidir. Namazla birlikte saflaşma ve arınma bilinci kazanmakla birlikte nefsini, vücudunu ve aklını metafizik alana daha çok yaklaştırdığı ve arınma davranışının bilinçli olarak gerçekleştirildiği temel bir ibadettir. Namaz ibadetini sürekli gerçekleştiren müminler hem dünya hem de ahirette daha düzenli ve bilinçli bir yaşama sahip olmaktadır.⁴⁹

Diğer ibadetlerde de olduğu gibi namaz ibadetini gerçekleştiren bireylerde de çevre ve kulluk bilinci iç içe geçmiş durumdadır. Yaratıcının hem insanları hem de diğer canlıları kapsayacak şekilde doğayı müthiş bir uyum ve plana göre yarattığının bilincinde olan Müslümanlar doğaya yaklaşımlarında da bu bilinci sürdürmektedirler. Allah'ın yarattığı ve korunmasını istediği düzeni bozmaması gerektiğinin bilincinde olan bireyler doğaya ve

⁴⁹ Hasan Kayıklık, *Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine* (Ankara: Karahan Kitabevi, 2019), 152-153.

hayvanlara saygılı bir hayat sürmektedirler. Hem dünya hayatında hem de Allah'a karşı tutumlarında dürüstlüğü önemseyen müminlerin çevrelerine gösteriş oldukları saygı namaz ibadetinin vermiş olduğu bilinçlilik durumu ile pekiştirilmekte ve iyi davranışlar namaz kılan insanların davranışlarına yansımaktadır.

Dinin hayatı dönüştürücü gücü içselleştirilmiş olan dini hislerin baskın bir sonucu olduğunu savunan Allport, dindarlığın ve inaniyor olmanın kişilikte önemli ölçüde aktif rol aldığını ve bu sayede dinin etkisinin bireylerin hayatında baskın ve belirleyici olduğunu ifade etmiştir. İnanan bireyler tabiat olayları, doğal güzellikler, değerler konusu, insan davranışları, günlük hayattaki problemler ve kendisi dışında var olan canlılara yaklaşımında dini his ve güduları tarafından olumlu anlamda yönlendirilmektedirler.⁵⁰ Buradan hareketle inançlı bireylerin kendilerine öğütlenen davranışları gerçekleştirirken bu güdüyü inandıkları dinin öğütlediklerinden hareketle elde ettikleri sonucuna varılmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin hayvanseverlik tutumlarının dindarlık eğilimine göre farklılaşp farklılaşmadığı araştırılmış ve dindarlık tutumları ile hayvanseverlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bölümü kadar, araştırma sorularının ve bu sorulara verilen yanıtlarını bulmak amacıyla yapılmış olan analizler ve bu analizler sonucunda elde edilen bulgular ortaya konmuş ve ortaya konulmuş olan bulgular ilgili literatür çerçevesinde tartışılmıştır. Bu kısma gelindiğinde ise araştırmalar neticesinde elde edilmiş olan sonuçlara yer verilmiştir. Çalışmanın merkezinde birbirine bağlı bulunan iki problem bulunmaktadır. Bunlar; “Örneklemin hayvanseverlik düzeyleri sosyo-demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır? ve Dindarlık tutumlarına göre hayvanseverlik düzeyi farklılaşmakta mıdır? şeklinde ifade edilebilir. Bu bağlamda, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi öğrencileri içerisinden tesadüfi yöntemle belirlenmiş örneklem grubunun hayvanseverlik düzeyleri belirlenmiştir. Daha sonra bu faktörlerin dindarlık eğilimine göre bir farklılaşma gösterip göstermediği ortaya konulmuştur.

Çalışmanın ilk problemine yanıt olarak belirlenen hipotezlerde; yaş, cinsiyet ve yaşamın çoğunluğunun geçtiği yer değişkenlerine göre örneklemin hayvanseverlik düzeylerinin farklılaşacağı öngörülmüştür. Araştırma sonucuna bakıldığında cinsiyet durumuna göre kızların hayvanseverlik düzeylerinin puan ortalamalarının erkeklere oranla daha yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucunda yaş durumuna bakıldığında “Yaş durumuna göre hayvanseverlik düzeyi en yüksek grup 24 ve üzeridir” hipotezi doğrulanmıştır.

Araştırmanın ikinci problemine cevap olarak belirlenmiş olan hipotezlerde; dindarlık tutumlarına göre hayvanseverlik düzeylerinin farklılaşacağı öngörülmüştür. Çalışma neticesinde ailesinin dindar olduğunu ifade eden katılımcıların hayvanseverlik

⁵⁰ Goldon Allport, *Birey ve Dini*. çev. Mehmet Vural. (Ankara Elis Yayınları, 2016), 83.

düzeyleri ailesinin dindar olmadığını belirten katılımcılara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Benzer biçimde sağlam dini inançları olmadan mutlu bir hayat sürdürülemeyeceği düşüncesine sahip olan örneklemin hayvanseverlik düzeyleri arasında da anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. Benzer biçimde namazı sürekli kıldığını ifade eden örneklemin hayvanseverlik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur.

Öneriler

1) Bu araştırma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi öğrencilerinin hayvanseverlik ve hayvan hakları tutumlarının dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. İlişkisel tarama modeli ile yapılan bu araştırmanın örneklemin (n: 462) ve fakülte sayısının yeteri kadar geniş olduğu düşünülse de yapılacak olan araştırmaların daha geniş yaş aralığına sahip dindar bireyleri kapsamaması hayvanlara yönelik tutumlar ile dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir.

2) Dindarlık biçimleri, din denildiğinde ne anlaşıldığı, dinin yaşayış şekli, tanrı algısı, ibadet sıklıkları ve çeşitli dinsel değerler gerek sosyo-demografik nedenlerle gerekse çevre, kültür ve kişilik gibi ögelerle bir araya getirilerek hayvanseverlik ve hayvan hakları düzeylerinin düşük ya da yüksek olmasını olumlu ya da olumsuz olarak etkileyebilir. Bu nedenle bahsi geçen olgular arasındaki karmaşık ilişkiye yönelik daha net psiko-sosyal değerlendirmelerde bulunabilmek için konuyla alakalı yerli ve yabancı çalışmaların artırılması gerekmektedir. Ayrıca hayvanlara yönelik tutumlar ile dindarlık ve maneviyat ilişkisini ele alan çalışmalarda her iki kavramda çok boyutlu olarak kavramsallaştırılmalı ve açık bir şekilde tanımlanmalıdır. Böylece araştırma konusu ile ilgili yapılan çalışmaların daha net sonuçlara ulaşması ve niteliğinin artırılması sağlanabilir.

3) Konu ile ilgili bir diğer önemli nokta ise araştırmada tespit edilen ilişkilerin bir sebep sonuç ilişkisine dayanmamasıdır. Yani ilişkiler incelendiğinde sadece dindarlık düzeyi ile hayvanseverlik ve hayvan hakları tutumları arasındaki ilişkinin derecesini ve yönünü betimlemektir. Elde edilen bulgulara dayanarak, yapılan araştırmada her ne kadar aralarında bir ilişki tespit edilmiş olsa da dindarlık, “hayvanlara yönelik tutumların sebebidir” şeklinde bir yargıya varmamız kendi içerisinde sakıncalar barındırmaktadır.

4) Bu çalışmada elde edilen bulgulardan yararlanılarak daha sonra yapılacak olan çalışmalar için öneriler ortaya konulabilir. Bu çalışmanın araştırma grubunu Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. Hayvanlara yönelik tutumların belli bir yaş grubu, cinsiyet, sosyal statü gözetmeksizin tüm bireyleri kapsadığı düşünüldüğünde sonraki çalışmaların daha geniş bir örneklemini ve daha fazla grubu kapsamamasının konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmada yalnızca üniversite öğrencilerinden elde edilen veriler incelenmiştir. Eğitim seviyesi daha farklı olan gruplarda dindarlık ve hayvanlara yönelik tutumlar arasındaki ilişkinin ne yönde olacağını araştırılması önemli görülmektedir. Bu çalışma nicel yöntem kullanılarak yapılmıştır. Ancak daha geniş ve nicel yöntemlerle yapılan

araştırmalarda görülemeyecek, ölçme araçlarının daha ötesinde bulgular elde etmek için hem nitel hem de nicel verilerin birlikte kullanıldığı karma desende araştırma yapılması önerilmektedir.

5) Elde edilen veriler neticesinde görülmüştür ki, bilhassa kendisini dindar olarak tanımlayan ve ibadetlerini sürekli yapma eğiliminde olan bireylerin hayvanseverlik ve hayvan haklarına yönelik tutumları pozitif yönlüdür. Dolayısıyla hayvanlara yönelik tutumlar daha geniş kapsamlı, daha çok grubu ve bireyi kapsayacak; farklı yaş, statü ve çevreyi içerisine alacak şekilde ve çok yönlü olarak incelenmelidir.

KAYNAKÇA

- Allport, Gordon, *Birey ve Dini*. çev. Mehmet Vural, Ankara: Elis Yayıncılık, 2016.
- Ambaroğlu, Ayşe. *Türk Toplumunda Evcil Hayvan Besleme Alışkanlıkları ve Din: İstanbul Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Armutak, Altan. "Doğu Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi: I. Memeli Hayvanlar" *İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi* 28/2 (2002), 411-427.
- Atak, Hasan. "Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 3/1 (2011), 163-213.
- Ayten, Ali. *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Berger, John. *Hayvanlara Niçin Bakarız*. çev. Cevat Çapan, İzmir: Tudem Yayın Grubu, 2017.
- Bilgin, Asude – Oksal, Aynur. "Kültürel Kimlik ve Eğitim", *Academy Journal of Educational Sciences* 5/3 (2018), 82-90.
- Bor, Adil. *İslam'da Hayvan Hakları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Çiçek, İlhan – Aslan, Ayşe Esra. "Kişilik ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri: Kuramsal Bir Çerçeve". *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 10/1 (2020), 137-147.
- Dalbay, R. Saim. "Kimlik ve Toplumsal Kimlik Kavramı". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 31(2018), 162-181.
- Demir, Aybüke. *Yetişkinlerde Empatiyi Yordamasa Hayvan Hakları ile İlgili Tutumların İncelenmesi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Doğan, Tayfun. "Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Öznel İyi Oluş". *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 14/1 (2013), 56-64.
- Dolaştır Koyun, Banu. *Evcil Hayvanlara Bağlanma ile Ağaç ve Çevre Turumu Arasındaki İlişki*. İstanbul: Esenyurt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Freud, Sigmund. *Çocukta Fobinin Analizi*. çev. Dilman Muradoğlu. İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Freud, Sigmund. *Totem ve Tabu*. çev. Kamuran Şipal. İstanbul: Say Yayınları, 2021.
- Göcen, Gülüşan. *Şükür ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.

- Gül, Muhammed Emin-Şentürk, Habil. "Türkiye'de Dini/Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış". *Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, (2021), 115-133.
- Hacıkeleşoğlu, Hızır-Kartopu Saffet. "Merhamet ve Dindarlık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma". *International Journal of Social Science* 59 (2017), 203-221.
- Heiddegger, Martin. *The Fundamental Concepts of Metaphysics: World, Finitude, Solitude*. Bloomington: Indiana University Press, 1995.
- Horozcu, Ümit. "Tecrübe Araştırmaları Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki". *Milel ve Nihal* 7/1 (2010), 209-240.
- Hökelekli, Hayati. "Türkiye'de Din, Dindarlık ve Din Psikolojisi Araştırmaları: Psikolojide Yerellik ve Evrensellik Tartışmaları Bağlamında Bir Değerlendirme". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2016), 311-333.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.
- Hume, David. *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. çev. Ergun Baylan. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2009.
- İlerisoy, Melike-Mehmedoğlu, Ali Ulvi. "Din Psikolojisi ve Aile Çalışmaları" *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 4 (2021), 69-99.
- Karaca, Faruk. *Teslimiyet Kavramının Psikolojik Tahlili*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Karameşe, Hacer. *Lexington Hayvanlara Bağlanma Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması, Türkçe Formun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Kaya, Hande-Bektaş, Meral. "Çalışan Bireylerin Evcil Hayvanlara Bağlanma Nedenlerine İlişkin Nitel Bir Çalışma" *Mediterranean Journal of Humanities* 4/2 (2019), 401-417.
- Kayıklık, Hasan. *Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine*. Adana: Karahan Kitabevi, 2019.
- Kerimoğlu, Caner. "Dilin Köken Arayışları 3: Hayvan İletişimi 1" *Dil Araştırmaları* 23 (2018), 23-56.
- Kirkpatrick, Lee A. "Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi". çev. Mustafa Koç. *Bilimname: Düşünce Platformu* 4/10 (2006), 133-172.
- King, Barbara J. *Hayvanlar Nasıl Yas Tutar*. çev. Rengin Arslan. İstanbul: Raskolnikov Kitap, 2019.
- Kirkpatrick, Donald. "Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi" çev. Mustafa Koç. *Bilimname: Düşünce Platformu* 4/10 (2006), 133-172.
- Klein, Melanie. *Haset ve Şükran*. çev. Orhan Koçak-Yavuz Erten. İstanbul: Metis Yayıncılık, 1999.
- Koroğlu Adem, *Wilhelm M. Wundt'un Dine Yaklaşımı ve Din Psikolojisine Katkıları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Memiş Baytimur, Nazlı. "Adaptif Hayvan Davranışları Işığında Muhtar Avezov'un Kökserek Adlı Hikayesinin İncelenmesi". *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2022), 151-166.

- Onur, Efe. *İstanbul'da Kedi Köpek Sahiplenmenin Sosyo-Ekonomik Parametreleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Öktem, Ülker. "Darwin'in Evrim Kuramının Tanzimattaki Etkileri". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (2011), 1-24.
- Özdoğan, Öznur. "İnsana Manevi-Psikolojik Yaklaşım". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/2 (2008), 77-102.
- Özkul, Türel. - Sarıbaşı, Taner- Uzabacı, Ender- Yüksel, Erhan "Türk Toplumunun Hayvan Hakları Kavramına Yaklaşımının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: I. Demografik Özelliklerine Göre Tutum Analizi" *Kafkas Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi* 19/1 (2013), 167-171.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul Çamlıca Yayınları, 2022.
- Ryan, Derek. *Hayvan Kuramı Eleştirel Bir Giriş*. çev. Ayten Alkan. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Saral, Yasemin Neslihan. *İletişim Psikolojisi Açısından Televizyon Programlarının Farkındalığın Oluşmasındaki Rolü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Shultz, Duane - Schultz, Sydney Ellen. *Modern Psikoloji Tarihi*. çev. Yasemin Aslay. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016.
- Sungurbey, İsmet. *Hayvan Hakları: Bir İnsanlık Kitabı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi, 1993.
- Şahin Özge-Kahya Yasemin. "Evcil Hayvanlara Bağlanma Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması" *Nesne Psikolojisi Dergisi* 6/12 (2018), 174-197.